

Sannhet og forsoning

- grunnlag for et oppgjør med fornorskingspolitikk og urett
mot samer, kvener/norskfinner og skogfinner

Dagfinn Høybråten

Bergen, 4.4.24.
Utdanningsforbundet Vestland

Kommisjonen/kommišuvdna/kommisjuuni

- Kommisjonsleder og 11 kommisjonsmedlemmer
- Oppnevnt av Stortinget
- Tredelt mandat:
 - historisk kartlegging
 - å undersøke virkningene av fornorskingspolitikken
 - å foreslå tiltak til forsoning
- Sekretariat med fem medarbeidere

Kommisjonens rapport

Del I

Grunnlaget for kommisjonens arbeid

Del II

Historisk kartlegging – fra
fornorskingspolitikk til kulturelt
mangfold

Del III

I skyggen av fornorskingen
– konsekvenser av
fornorskingspolitikk og urett

Del IV

Forsoning

Kommisjonens grunnsyn og hovedfunn

- Den norske stat begikk gjennom fornorskingspolitikk **urett** mot den samiske, kvenske og skogfinske befolkningen.
- Fornorskingspolitikken **mål** var at kvener, skogfinner og samer skulle velge **én etnisk identitet - den norske**.
- Norske myndigheter tok et bredt spekter av virkemidler i bruk for å nå denne målsettingen, herunder språklig, kulturell og materiell **undertrykking**, og **usynliggjøring** av gruppene.
- Det derfor viktig å **erkjenne konsekvensene** av fornorskingspolitikken, anerkjenne nasjonale minoriteters og urfolks legitime tilstedeværelse i Norge, og **anerkjenne samers, kveners og skogfinners identitet og verdighet**.

DEL II - historisk kartlegging

Minoritetenes plass i riket fra sagatid til nasjonalstatens tid (ca. 900-1852)

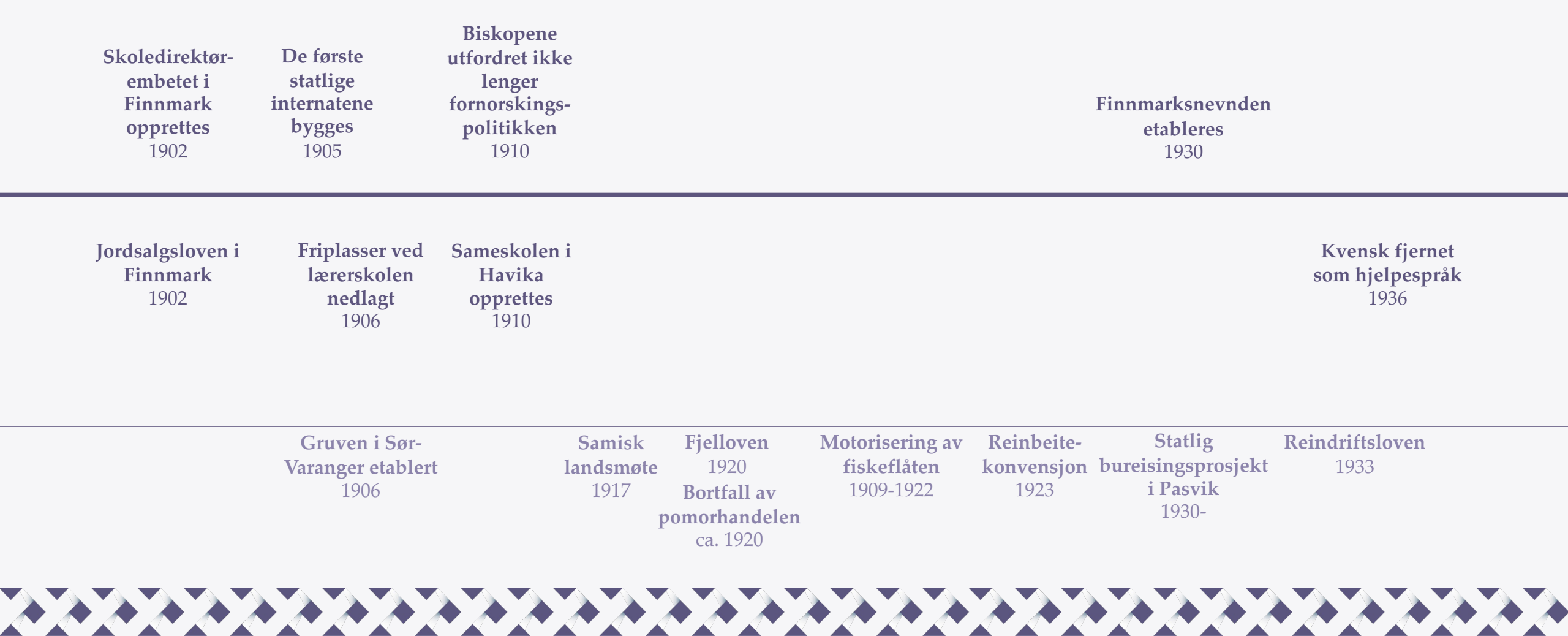
- Det norske riket ekspanderte nordover
- Tilflytting, jordbrukskolonisering og befolkningspress
- Fremvekst av kongemakt, statsmakt og entydige statsgrenser
- Misjonsarbeid

Fornorskingspolitikken utformes (1852-1900)

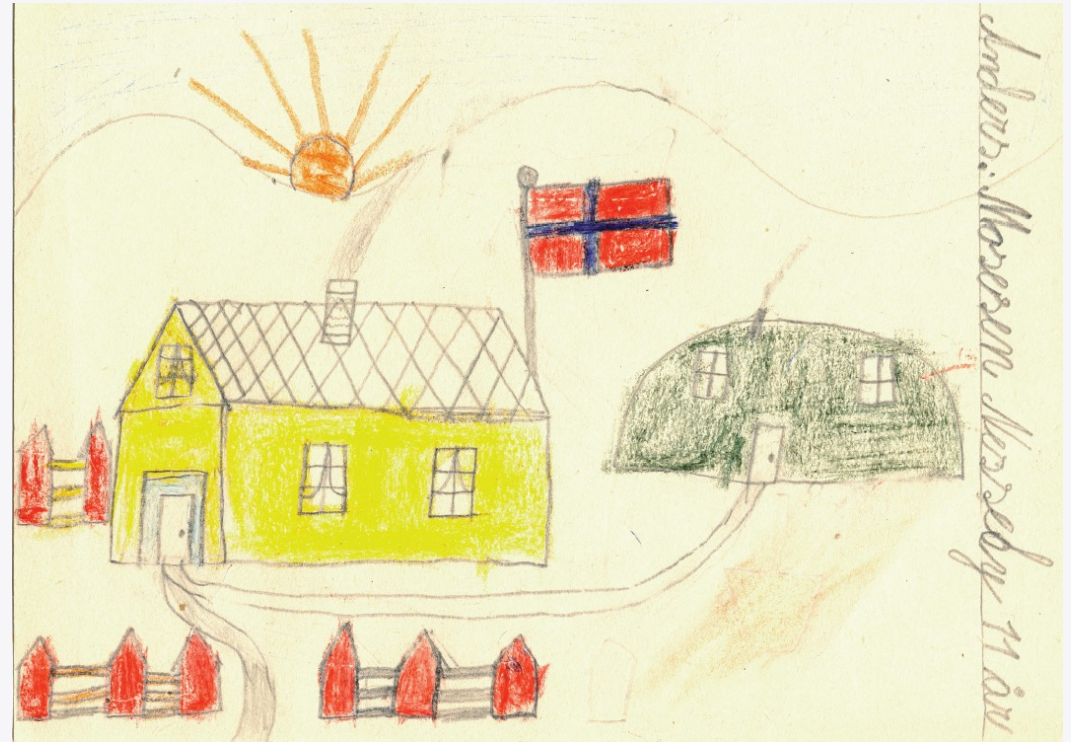

Fornorskingspolitikken intensiveres (1900-1940)

Brytningstid (1940-1963)

- Krigshandlinger, evakuering og gjenreisningen
- Fornorskingspolitikken rettet mot samer opphørte formelt
- Minoritetspolitisk passivitet og fortsatt fornorsking av skogfinner, kvener og samer
- Samisk politisk organisering

En ny tid. Barnetegning med hus og gamle tegnet av Anders Mosesen, Nesseby. Norges arktiske universitetsmuseum.

Mot en ny urfolks- og minoritetspolitikk (1963-2010)

- Manglende implementering av den nye samepolitikken
- Alta-saken > Sameloven (1987) og Sametinget (1989)
- Fortsatt fornorskingspolitikk rettet mot kvener/norskfinner og skogfinner frem til 2000-tallet
- Europarådets rammekonvensjon

Etter at Europarådets konvensjon kom, en del snudde med den. For da oppdaget vi plutselig at vi hadde noen rettigheter, vi også. [...] og fylket, der var det også ganske stor motstand, for det. Vi fikk beskjed om at vi skulle ikke ta opp det med et skogfinsk museum. Nei, det var ikke noe tema i det hele tatt. Men vi gjorde det allikevel, og da ble vi selvsagt ikke noe særlig populære. [...] Jeg synes dette er en form for diskriminering, i høyeste grad, fordi du stadig får kjepper i hjulene, du mister motet.

SFKOMM 2021/4132-2 Rolf Rønning.

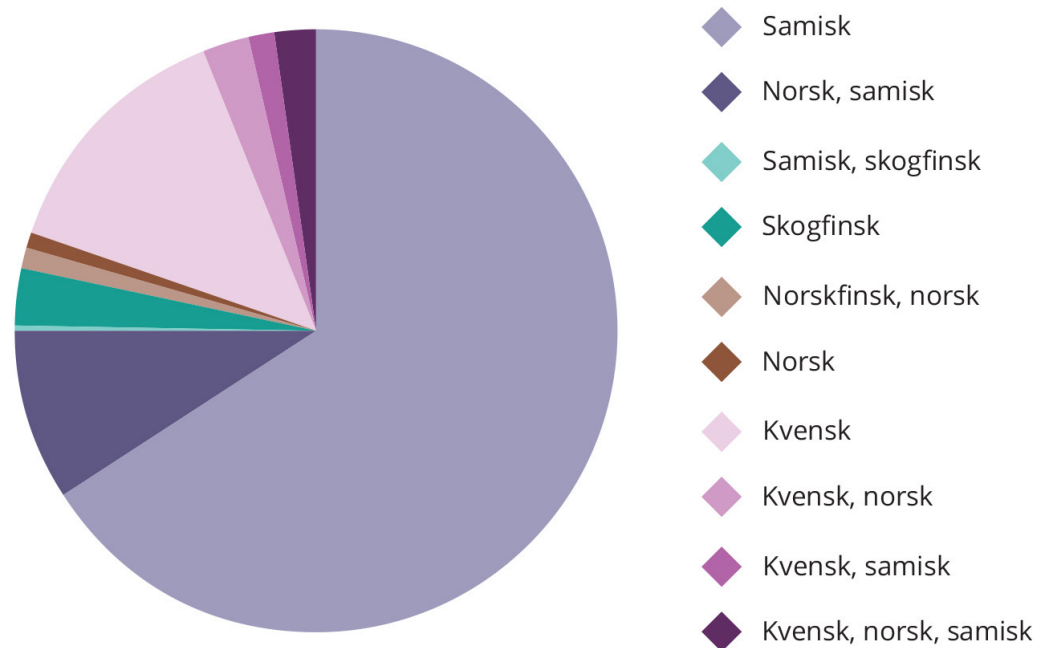

DEL III - I skyggen av fornorskingen

Tap, motstand og mestring – personlige historier

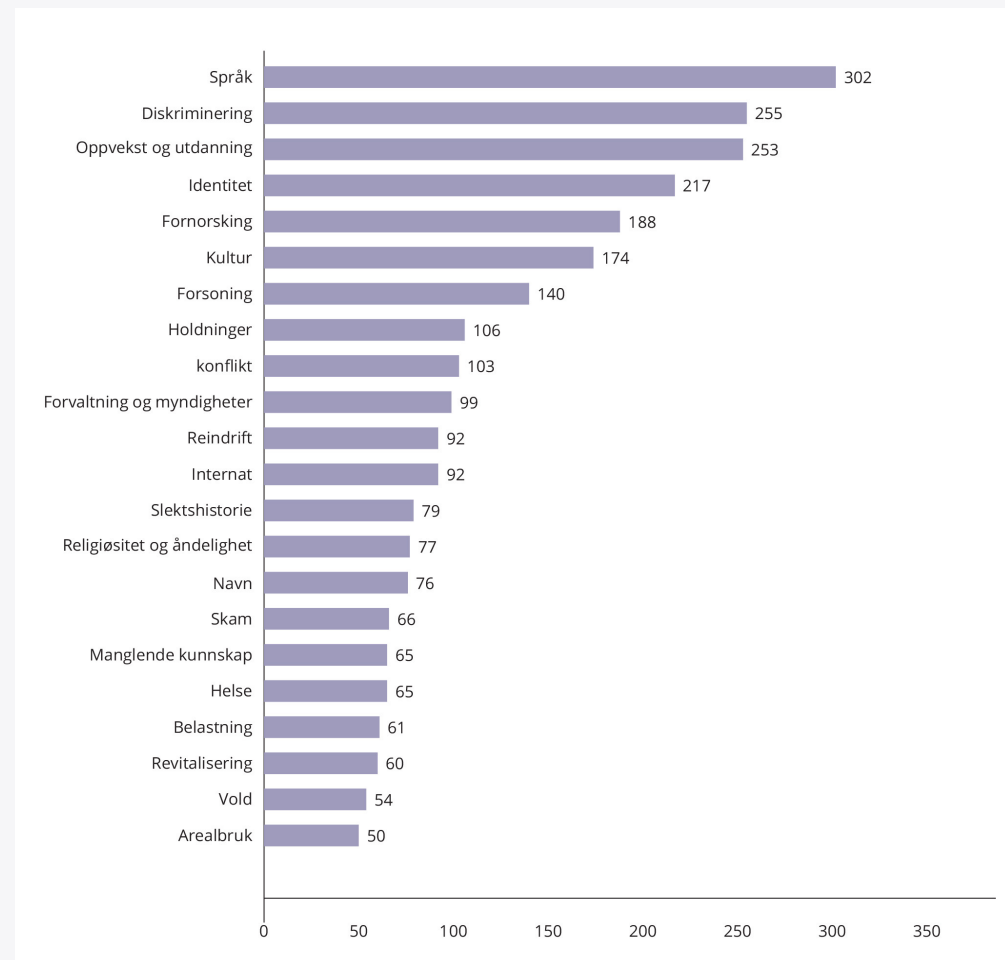
Personlige historier fordelt etter etnisk tilhørighet

- Historier som belyser erfaringer med fornorskingspolitikk og urett
- 766 personlige historier og innspill i åpne møter
- 522 intervju og skriftlige personlige historier er analysert

Tema i personlige historier

- Språk: språktap og ønske om å lære og kunne tapt språk
- Diskriminering: negative holdninger, fordommer, kunnskapsløshet, stereotypier og diskriminering
- Oppvekst og utdanning: erfaringer med skole og internat, undervisningstilbud på/i kvensk og samisk

Opplæring og utdanning

- Skolen var et redskap for å fremme fornorskingspolitikken
- Fornorskingspolitikken ble i praksis videreført frem til ca. 1990
- Nå mangel på kvalifiserte lærere og læremidler.
 - En konsekvens av fornorskingspolitikken
- Rettighetene til samisk- og kvenskundervisning har ikke blitt fulgt opp

Visot lei dárogillii, dat ii lean sámegillii ii mihkkige. Ii mihkkige girjjiid lean sámegillii, [i]i nuoraid skuvllas ge. Doppe ii lean mihkkige. [...] Dan mun muittán go eat beassan sámegiela hupmat dárogiel diimmuin, galgat dárustit. Eat han mii balljo máhte dárogiela, ipmirdit gal vel, muhto eat mii máhte dadjat – ja de vel ballat jos šaddá boastut. De nuppit boagustit.¹¹

Alt var på norsk. Ingenting var på samisk, det fantes ikke samiske bøker, [i]kke på ungdomskolen heller. [...] Det husker jeg, vi fikk ikke lov til å snakke på samisk i norsktimene. Vi fikk ikke snakke mellom oss, vi skulle snakke på norsk. Vi som ikke kunne snakke norsk, vi forsto, men vi kunne ikke snakke, hvis vi sa noe feil, så flirte de andre av det.

SFKOMM 2020/212-40. Karen Marie Eira Buljo/Jusse Juhán Niillasa Gáren Márjá.

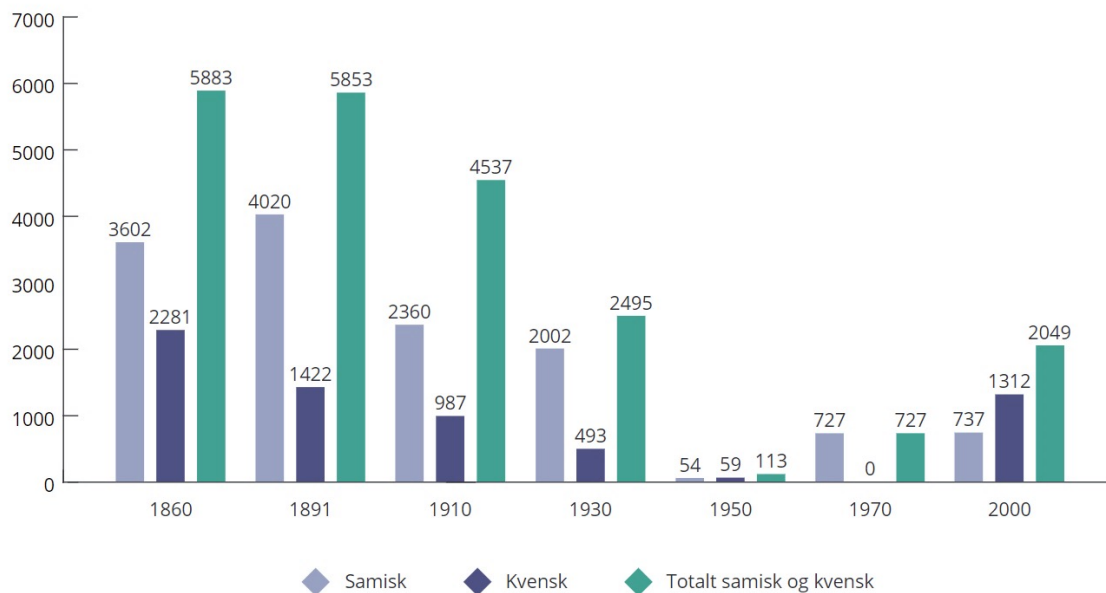
En mørk del av norsk skolehistorie

- «Jeg gikk de tre første årene må sameskolen, jeg husker som jeg grein, lå på grusen og holdt tak i fotan på mor, det sitter i. Jeg valgte å ikke sende ungene mine til sameskolen (..) Det var ikke samiskundervisning på sameskolen.»
- «Mine foreldre valgte til slutt å snakke samisk til oss. De følte seg tvunget til å 'redde oss' fra slag og spark i skoletiden. De ble selv utsatt for slag og spark på skolen fordi de snakket samisk, og de ønsket ikke at vi skulle oppleve det samme.»
- «De ble slått over fingrene med pekestokk (i filmen Sameblod), og så sier mannen (som) så det – det var verre for oss. For da brukte de den store linjalen.»

Språktap

Figur 13.1
Språktapet i Nord-Troms 1860–2000

Jeg forsto ikke at faren min var tospråklig, samisk
hadde havnet i bakgrunnen og kanskje delvis gått i
glemmeboken. Jeg forstod heller ikke at naboene våre var
sjøsamer. [...] [D]e antagelig også snakket samisk når
ingen hørte det. [...] Det absurde med det er at omtrent
ingen av de som jeg trodde var norske, var det. På skolen
ble vi indoktrinert til å tro at vi var norske. Det ble ikke
nevnt med et ord at vi var noe annet.

SFKOMM 2019/5911-1. Wilfred Hildonen.

Når du skal lære et språk, så er kulturen veldig viktig for
å kunne dra frem språket. Du hadde jo språk og kunne jo
det, men det ble jo mest at du pratet norsk. Jeg var stolt
over å kunne bruke mitt språk. [...] Når jeg ble voksen og
begynte å jobbe på aldershjem, og så viktigheten av å
kunne språket. Og etter hvert kom de som har hatt
kvensk [...], når de blir dement. [...] Når jeg skulle prate
med en dame en gang, så blandet jeg norsk, samisk og
kvensk. Og da sier hun, når jeg ble usikker, «Giella ii bilit
olbmot», snakk bare. For språket ødelegger ikke et
menneske.

SFKOMM 2020/212-51. Karin Larsen.

Fornorsking av navn

- Kulturarv
- Fornorsking og språkskiftet har ført til tap av tradisjonelle navn
- Parallelle navn
- Revitalisering av navn
- Registrering av stedsnavn fra 1876 til 1937 - styrking av norske navn og usynliggjøring av samiske og kvensk navn
- Samiske, kvenske og finske stedsnavn viser gruppenes tilhørighet til sted

Min ruoktu dás lea Fárpenjárga sámegillii dološ rajes, dasa ledje eisseválddit bidjan Randberg. Heastanjárga bajábealde leat bidjan Øvre-Randberg, dat lea nu ahkit gullat ahte illá gillen dadjat daid sániid. Áhčči go áiggui dása šibitdálu bidjat, de muitaledje eisseválddit ahte don fertet goarggu molsut, muđui it beasa álgit eanandoaluin, šibitdáluin. Áhčči ii dohkkehan dan. [Sus] galgá leat Balto namman, go son lea riegádan Balton, son lea gásttašuvvon Balton, son lea Balto. Son ii vuollánan ja oaččui geavahit iežaset nama.

Hjemmet vårt her heter Fárpenjárga på samisk, myndighetene satte navnet Randberg på stedet. Heastanjárga, som er ovenfor her, har de satt Øvre-Randberg, det er så trist å høre det at jeg nesten ikke vil si navnene. Når pappa skulle begynne med fjøsdrift her, så fortalte myndighetene at du må endre etternavnet ditt, ellers så får du ikke lov å begynne med fjøsdrift. Pappa aksepterte det ikke. [N]avnet hans var Balto, han var født Balto, han var blitt døpt Balto, han er Balto. Han ga seg ikke og fikk lov å bruke navnet.
SFKOMM 2020/844-7. Frank Balto.

Kunst og kulturuttrykk

- Den norske kulturnasjonen: et felles språk og en felles kulturarv
- Kvensk, samisk og skogfinsk kultur ble marginalisert og usynliggjort
- Etter 1950-tallet endring: samiske, skogfinske og kvenske kunstnere med aktiv motstand mot assimilering
- Håndverkstradisjon, duodji, käsityö
- Kulturminner

Go sámit bohte siiddaidaset, de lei dego sis čalmmit rahpasišgohte. Sii ledje dál gullan, mii sámehka leamaš, mii dat dál lea, ja mii dat galgá šaddat

Da samene kom til hjem til seg sjøl, var det som om øynene deres var åpnet. Nå hadde de hørt hva samefolket hadde vært, hva det er nå, og hva det skal bli.

Anders Larsen i Beaiweálggu – Dagen gryr (1912).

min mor forsvinner
ned i avgrunnen hvor språket tømmes
hvor min bestemor venter i mørket
stumt kan de finne hverandre
kjenne grovheten på fingrene
og håpe at de blir de to siste
generasjonene i sluket

M. Seppola Simonsen (2022)

Utmarksressursene

- Naturforvaltningen er et eksempel på hvordan skillet mellom den samiske og den norske forståelsen av utmarksnæring har fått konsekvenser for den samiske ressursbruken, og dermed samisk kultur.
- Naturbruken eksisterer som en del av kulturell praksis.
- Det er aktiviteter som er dypt forankret i en lokal bevissthet og som er med på å forme en tilhørighet til et etnisk fellesskap.
- Gjennom slik høsting knyttes fortiden til en stadig mer utsatt nåtid, og er med på å konstituere og bekrefte kultur og identitet både blant samer og kvener

Min meahcci ii leat šat oadjebas, min árbevirolaš barggut eai leat šat dohkálaččat, min mánát eai šat dovdda bargguid ja doahpagiid, min barggu ja máhtu duššindahket, min báikenamaid rievidit, min luottaid ja jekkiid álget amas olbmot oamastallat. Min mehciid dáruiduhttet.

SFKOMM 2020/212-12.

Naturen vår er ikke lenger trygg, vårt tradisjonelle arbeid er ikke lenger akseptert. Barna våre kjenner ikke til arbeidet og begrepene, våre arbeidsoppgaver og kunnskap er undergravet. De røver stedsnavnene våre, stiene våre og ukjente begynner å eie myrene våre. De fornorsker utmarka vår.

Holdninger til samer, kvener, norskfinner og skogfinner

- Nedvurdering av skogfinsk, samisk og kvensk kultur var en del av fornorskingspolitikken
- Den norske befolkningen har lite kunnskap om samer, kvener/norskfinner og skogfinner
- Stort omfang av hets, hatprat og diskriminering
- Personlige historier viser en sterk motstandsdyktighet: birget, pärjätä

[J]eg sluttet å kommentere det som handler om kvensk, for det blir sånn evig diskusjon. Du retter opp noe som er galt, fakta feil [...] og de som kommenterer det [gjør det] ikke fordi de ikke har kunnskap eller fordi de mangler informasjon, men det handler om holdninger hos folk - og holdninger er vanskelig å forandre.

SFKOMM 2022/2499-24. Jens Pedersen.

Del IV - Forsoning

Forsoningens vei – merkesteiner og snublesteiner

- Gjensidig og relasjonell prosess på flere nivå
- Felles kunnskapsgrunnlag og erkjennelse av fornorskingspolitikkenes konsekvenser
- Språklig, kulturell og identitetsmessig likeverd
- Tillit til andre mennesker og til samfunnsinstitusjonene
- Anerkjennelse, oppgjør, reparasjon

Skal vi ha en forandring, så må det være en konkret forandring. Og skal vi forsones, så må jo begge sidene komme dit hen at vi, for det første er enige om at sånn som det er nå, kan vi ikke ha det. Det andre er jo det at vi er to parter som må være enige om at vi må ha en kursendring. Og så må den kursendringen være tydelig. Det aller viktigste, det er en bitteliten sak. Vi tenker ikke over det, hvor liten den her saken er, men hvor enormt viktig den der. Det er et lite ord som heter tillit.

SFKOMM 2021/335-4. Ole Henrik Kappfjell.

Kommisjonens tiltak - fem pilarer

- Kunnskap og formidling
- Språk
- Kultur
- Forebygging av konflikter
- Implementering av regelverk

Forsoning krever et møte der dialogen kan finne sted, ikke en enveis forestilling der jeg nok en gang står som en skadeskutt fugleunge og beretter om tap, språkløshet og livet i offerrollen – «den sårbare fortellingen».

SFKOMM 2022/2495-41.

Min drøm er at barna mine skal være trygge på det de er og være stolte av det de er. Stolte over å ha en kulturarv, at de kan et språk og at de får bruke det.

SFKOMM 2020/212-45.

Kunnskap og formidling

- Nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett
- Styrke undervisningen om fornorskingspolitikken, urfolk og nasjonale minoriteter
- Utvikle tiltak i lys av øvrige nordiske kommisjoners funn

Når [kommunen] lyste ut stilling, så spurte de heller ikke etter kompetanse i kvensk. Og der er det veldig liten kunnskap [hos de som jobber i skoleadministrasjonen]. For eksempel at man kan velge å ha kvensk, det var de ukjente med. Det er veldig dårlig informasjon om muligheten til å velge både kvensk og samisk i skolen, når ungene starter.

SFKOMM 2020/212-70

Kunnskapsløsheten er den største trusselen for samfunnet. Mitt ønske er at kommisjonen vekker det norske samfunnet.

SFKOMM 2020/212-37

Språk

- Gjennomgående språkopplæring fra barnehage til voksenopplæring
- Satsing på og synliggjøring av samiske og kvensk språk
- Grenseoverskridende språksamarbeid
- Handlingsplan for kvensk språk
- Strategi for å oppnå språklig likeverd for samiske språk

Jeg håper at kommisjonsarbeidet vil bidra til at man ser at nå vokser det opp en generasjon unge voksne og barn og ungdom som veldig gjerne ønsker å ta tilbake språket og kulturen. Da må man ha ressurser på plass for dem spesielt, og støtte opp om det. Det tror jeg er veldig viktig.

SFKOMM 2020/212-42

Språkopplæringen på skolen og tilbudene har alltid vært fryktelig dårlig. Jeg hadde tilbud om samisk i 2 år på skolen på barneskolen, og så ble det bare borte fordi at det ble vanskelig. Da kunne plutselig kunne de ikke tilby det. Det var ikke lærere, og man måtte liksom å måtte søke masse sånn ekstraordinære greier. Og det er klart at mine foreldre orker ikke det når det ble en hel sånn kamp de måtte ta opp.

SFKOMM 2022/2497-21

Kultur

- Omfattende, nasjonal satsing på kultur
- Styrke de økonomiske rammene for kulturnæringer- og institusjoner
- Samarbeid mellom nasjonale og gruppenes institusjoner
- Grenseoverskridende kultursamarbeid

Jeg tenker jo på den respekten for at man har ulike tradisjoner, ulike kulturer innenfor samme landegrense er jo noe som jeg tror blir veldig viktig for fremtiden i Norge [...]

SFKOMM 2020/215-29

Noen sørget for å skrive ned finske stedsnavn, for eksempel. For de har alltid vært borte, eller, de var i ferd med å bli det. Men i de senere år så har vi fått inn en del skogfinske navn på kartet. Riktignok med annen type skrift, med annen farge på skriften, men det er helt i orden, det. For det er jo også kulturminner, i høyeste grad.

SFKOMM 2021/4132-2

Forebygging av konflikter

- Motvirke hat og diskriminering
- Permanent rådgivende organ for nasjonale minoriteter
- Kartlegging av eiendoms- og bruksrettigheter
- SRU II og Kystfiskeutvalget
- Gjennomgang av reindriftens arealsituasjon

Jeg hadde akkurat vært på konfirmasjon, og hadde på meg det fineste jeg har, kofte, og skulle kjøpe mat. Og så kom det to unge gutter, som ropte samédjevel etter meg.

SFKOMM 2019/1815-5

Det var et rettighetsutvalg som hadde sett på de fiskerettighetene i Finnmark. De hadde gode forslag. Og hvis man hadde løftet det opp og jobbet videre med det, så tror jeg det hadde vært et veldig viktig skritt. Og jeg tror at disse rettighetene, det var ingen etniske rettigheter. Det var til alle de folkene som bodde ved kysten. Uansett om du var same eller kven. Jeg tror at det hadde vært en god vei å gå.

SFKOMM 2020/212-53

Implementering av regelverk

- Gjennomgang av manglende implementering av vedtak
- Styrke opplæringen for offentlig ansatte
- Tilby flere studenter undervisning om urfolk og nasjonale minoriteter

Hvordan i alle dager skal det offentlige i det hele tatt bygge tillit for den samiske befolkningen som har opplevd tillitsbrudd så mange ganger?

SFKOMM 2022/2495-27

Kunnskapsnivået i Norge er generelt veldig lavt, når det gjelder samisk kultur. Også dagens samiske kultur, hva er det i dag. Hva vil det å si å være same i dag. Det skjer ting, men det burde vært mye mer. Spesielt den norske delen av Norge burde lært mye mer om det her.

SFKOMM 2022/2497-19

Avslutning

- Å skape større likeverd mellom majoritets- og minoritetsbefolkningen
- Å øke den generelle kunnskapen i samfunnet om samisk, kvensk og skogfinsk historie og kultur.
- Å etablere en felles forståelse av fornorskingspolitikken og dens konsekvenser
- Å erkjenne at fornorskingspolitikk og urett har funnet sted, og har hatt helt frem til vår egen tid
- I kjernen av forsoningen ligger at urfolk og nasjonale minoriteter er synlige, og at deres rettigheter er ivarettatt, slik at både språk og kultur har utviklingsmuligheter.
- Viljen til forsoning må vises i handling. Her har de som sitter i maktposisjoner, et særlig ansvar, og det venter store utfordringer.
- Stortingets behandling – og den brede forsoningsprosessen

